

ГЕОРГИЙ МАРКОВ СЛОВО ЗА ШИШКОВ

Превод от руски: Борис Мисирков, 1986

chitanka.info

В нашата отечествена литература е имало много писатели, за които може и трябва да бъдат писани повести и романи. Към тях безспорно принадлежи и Вячеслав Яковлевич Шишков, чийто дълъг живот е богат със събития и впечатления.

Незнайни са пътищата, по които творчеството на един писател прониква до читателя, събужда интереса му и неволно започва да влияе върху съзнанието му.

За Шишков, за неговия необикновен живот и съчиненията му чух отначало от други и едва впоследствие, много по-късно, прочетох книгите му. Образът на Шишков още от най-ранните години на моя живот е оваян от романтика. Той влезе в моето съзнание като легенда, създадена върху необятните простори на сибирската тайга.

Това стана така. Моят баща беше ловец. Ловуваше не само из нашите места, но често и из по-далечни краища. Като дете, а и по-късно ходех с него на лов и на риболов на много сибирски реки. Били сме на Чулим, на Об, на Том, Васюган, Парабел и на безбройните им малки притоци. Тук, на бреговете на тези големи и малки реки, сме имали понякога незабравими срещи. Ту попадахме в стана на някое друго ловно сдружение, ту се натъквахме на лагера на някоя изследователска група, ту нощувахме в колибата на „речния пазач“ — пазача на шамандурата, разположил се със своето оскъдно домакинство някъде на високия стръмен бряг, близо до опасна за параходите плитчина. Но тук или там, според гостоприемството в тайгата, ние получавахме винаги всичко, което беше прието в подобни случаи: вкусна, обилна вечеря от пресен дивеч или риба, силен ароматен чай от листата на френско грозде, а след това солидна порция от местни бивалици и небивалици, които ни бяха разказвани до късна нощ, когато над главите ни блясваха небесните съзвездия.

Именно през една такава нощ, в подобна обстановка прозвуча за първи път за моя слух името „Шишков“. В какъв ден, къде, на кое точно място то бе произнесено — на Об ли, на Чулим или някъде другаде, — трудно ми е да кажа. Малко по-късно аз отново чух името на писателя в други биваци и нощни лагери. Както и първия път, това име се произнасяше с обич, с необикновено дълбоко уважение. Чувствувах се, че човекът, за когото говорех, е близък и скъп на жителите на тайгата.

Имаше доста фантазия във всички тези бивалици и легенди. Възможно е поради това те да са се сплели в моето съзнание в един цялостен сказ.

В бележника си от 1940 година намерих интересни записки, които ще възпроизведа изцяло.

Бях на Чулим на Растоши (бе през юли 1940 година). Нощувах две нощи при рибарите. Почти не спяхме. Степан Вишегородцев, наричан от приятелите си заради своя весел, жизнерадостен характер Стъпка Танеца, денонощно разказваше най-интересни истории. Той знае безкрайно много най-различни бивалици и небивалици, създавали се години наред по ловните и рибарски лагери из цялото обширно Причулимие. Могъща, неудържима народна фантазия. Всяка дума е образ, всяко име — характер!

Между прочем Танеца разказа нов сказ за Шишков. В него имаше доста общо с разказите, които бях чувал вече, но и доста чисто негово, на Танеца.

— Аз не съм общувал с него, баща ми беше близък. Ходеха двамата по Чулим, на Об. Караше баща ми да иде с него на Алтай, на Бия. Пращаха го, изглежда, по-близо до царските, правителствените земи, да прави измерване на реката. Викаше се Вячеслав Яклич. Татко му се е казвал Яков. Моят баща — да не чуе. Яклич го придумва: „Я тръгвай, Фьодор, да вървим на Бия, слушай ме и няма да сбъркаш. Ще изкараш хубави пари, и хората там са добри и внимателни.“ А баща ми — като рекъл къщичка да си строи. Що се прокллина после: „Да ѝ се не види тая проклета къща! Дето ми върза ръцете. Що пара изпуснах!“ Но най-вече съжаляваше за Яклич. Зер такъв човек — от бога белязан! Характер — чисто злато!

Самият той беше русин, от заможно семейство. Само че не заиграл по бащината си гайда. Баща му бил търговец човек. Когато се родил Яклич и поотрасъл, баща му потрил ръце: „Ще си имам подкрепа в търговията.“ Ама сметките му излезли криви! Друго било писано на сина му. Тръгнал да се учи. А когато си стъпил на краката, рекъл на баща си: „Не се сърди, татко, ама търговията не ме тегли.“ И напуснал дома си, завинаги.

Друг на негово място — право в Петербург, кариера да прави, да се издигне, а той, Яклич, обратното, при нас, в Сибир, в тая гориста

пустош! Е, то се знае, ние, сибирците, се радваме на всеки добър човек.

Тръгна да ходи Яклич по реките, да ги измерва, да търси плитчините и подводните скали. И всичко, що научи, веднага — раз-раз, тури нишана. Що нишани е натурял по бреговете на Об и Чулим, чет нямат. До преди него параходите и шлеповете така си караха слепешката. Имаше случаи, когато лоцманите — право в плитчината забият. И не можеш върна назад парахода или шлепа, ако щеш да се убиеш. Вадеха товара в лодки, па го караха на брега, та да олекне на кораба, издърпваха котвата в средата на течението. Страшна работа! От Томск до Колпашево е триста версти, а плуваха пет дни и все опипом. А щом дойде Яклич с групата, огледа, разучи всички подробности, натуря по бреговете нишани — и корабите заплуваха без страхове.

От нас Яклич отиде на Бия. Та тогава вика и баща ми. Но чухме, че не останал дълго там. Хванал се с друга работа. Талант се открил в него! Ще послуша какво приказват хората, ще ги поогледа и така ще ги опише, като да са живи-живенички. Отпървом се хванал с тая работа на шега, за развлечение, значи, собствено и на другите. А подир, един заточеник да вземе, че да го посъветва: „Я изпрати, рекъл му, Яклич, творението си направо на Максим Горки.“ Яклич отначало чак се уплашил, а заточеникът своето си: „Изпрати го! Да не са с рога тия, дето пишат.“ Яклич го изпратил.

Малко-много ли време пътувало творението, но стигнало до Максим Горки. Разправят, че Максим Горки го прочел, просълзил се от радост и рекъл на сътрудниците си: „Е, сега, добри хора, мога да си умра спокойно. Такъв талант се е открил в Сибир, че мнозина ще тури под похлупак.“ Скоро след туй Максим Горки сбира пак сътрудниците си и им казва: „Пишете в Сибир на Яклич да дойде при мене, сам искам да го наставлявам в писанията и замислите му.“ Сбогува се Яклич със Сибир и замина.

На стари години моят баща стана особен, да му се чудиш. Малко да му докривее, първом Яклич ще спомене: „Хора ли сте вие? От нищо не разбирате! За мене вие сте едни празни кратуни! Ще взема да пиша на Яклич и да ида при него. Сега е в бившия Питер, в Ленинград де, в предишните царски дворци. Така ще опише живота ми той, че ще ахнете, като разберете какво представлявам всъщност.“ Не зная дали баща ми е чел написаното от Яклич. Надали. Той беше слабограмотен,

умееше само да си напише името. Ама като си пийнеше, обичаше да се похвали, че Яклич в седем книги го е изписал. От всичко личи, че си послъгваше старецът, царство му небесно. Ама и което си е право: от всички чулимски семейства само нашето се познаваше с такъв виден човек. По-малкият ми брат Федка колко пъти е получавал подаръци от Яклич. А веднъж за един Великден Яклич му купи сатен за рубашка. Дълго стоя тази рубашка в майчиния ми сандък. Брат ми я обличаше само на причастие и на църковни празници.

В сказа на Стъопка Танеца имаше, разбира се, много измислици, но той всъщност доста вярно предаваше основната биографична линия в живота на писателя.

Ще разкажа сега как влезе писателят Вячеслав Шишков в моето собствено съзнание.

През 1928 година аз дойдох от тайгата, от село, в Томск. По това време вече познавах някои от произведенията на Вячеслав Яковлевич. Това бяха първите му разкази за Сибир, за тайгата. Наистина не бях ги чел лично, ами ги бях слушал в читалището от нашия културно-просветник комсомолец Иван Свиридкин, който често уреждаше гръмогласни четения и притежаваше за това добри данни — звучен, силен глас, който заглушаваше всеки шум. Но, да си кажем правичката, Свиридкин уреждаше тези четения не само заради силния си глас, а и по необходимост: читалището разполагаше само с двайсет-трийсет книги и нямаше смисъл да се раздават на читателите. Имаше случаи и когато книгите не се връщаха, защото запалените пушачи си завиваха с тях цигари, без да се съобразяват, че библиотеката на читалището и без това е бедна. Свиридкин пазеше всяка книжка като зеницата на окото си.

Разказите на Шишков се четяха през зимните вечери на светлината на слабата газена лампичка около напалената до зачервяване желязна печка, която стопляше старата, вече изгнила по ъглите къща на изгонен от революцията търговец-лихвар.

Незабравимо е впечатлението от тези четения! Покоряваше преди всичко достоверността при описанието на селския живот и живота в тайгата. Ставаше някак дори малко страшно от мисълта, че някакъв чужд човек с такава точност познава от край до край всички радости и скърби на нашия прост живот.

Понякога изглеждаше дори обратното, че не чужд човек разказва, ами са се събрали около бумтящата печка най-добрите наши селски разказвачи и поднасят на очарованите слушатели една история след друга.

Сходството между отделните моменти от живота и човешките образи, възпроизведени в разказите на Вячеслав Яковлевич, с това, което ставаше у нас, беше понякога толкова голямо, че слушателите прекъсваха четеца с молба да им повтори едно или друго място.

От това четено, се раждаше някакво особено чувство на вътрешно удовлетворение и тиха радост: „Я виж ти, че то нашият безцветен, сив живот не бил чак толкоз непотребен, щом може така интересно да се разказва за него. Излиза, че в нашата затънтена тайга също така живеят хора, които умеят съвсем не по-зле от другите да разбират и чувствуват всичко човешко.“

Това съзнание обогатяваше нашия живот, внасяше в него някакъв нов смисъл, помагаше по-силно да се чувствуваш човек.

Когато отидох в Томск, имах възможността да чета и препрочитам произведенията на Вячеслав Яковлевич Шишков със собствените си очи. Прочетох отново немногото му разкази и очерци, които ми бяха вече познати, а после почнах да чета подред всичко, публикувано от писателя по онова време.

Творчеството на Шишков така ме грабна, че тук, в града, сред студентите-комсомолци не чувствавах отделянето си от тайгата, откъсването от селския живот. Така зримо и впечатляващо рисуваше този близък за мене свят любимият писател: образите на селяните, на жителите на тайгата, селския живот, нашата сурова, но безкрайно красива природа.

Дълго време живях в някакво неосъзнато, сляпо преклонение пред таланта на Шишков, завладян от неговото покоряващо художествено вълшебство, което възпроизвеждаше пред моя взор правдиви картини от живота, така близък и скъп за мене. Едва месеци по-късно почувствах с необяснимо безпокойство, че дълбоко в мене се е породила и трепти някаква критична нотка. Четях Шишков и започвах понякога вътрешен спор с него. Какво се беше случило? Разбрах постепенно, че моят собствен жизнен опит, моят собствен мироглед влизат в допир с обкръжаващата ме среда и започват да действуват с нарастваща активност.

Постепенно съобразих къде именно е моето несъгласие с художника, в какво е смисълът на моя незрим спор с него. Все внимателно взех да се вслушвам в себе си, повече да размишлявам над прочетеното.

Аз не преставах да обичам творчеството на Шишков, той както и преди си оставаше един от най-скъпите за мене писатели-съвременници, но усещането, че твърде често съм в спор с него, не преминаваше. Едва впоследствие, когато сам започнах да пиша, можах истински обосновано да си обясня причините и подбудите за това чувство.

Вячеслав Яковлевич Шишков е посветил много страници от своето самобитно и ярко творчество на изобразяване ужасите на невежеството и мизерията, безпросветността и чудовищния идиотизъм в живота на старото село в тайгата. В неговите произведения, особено от първия период на творчеството му, произволът на мрака е толкова голям, че изглежда непоклатим като планински хребет. В някои от тях няма дори малък проблесък на светлина и като ги чете, човек изпитва чувство на безизходност и мъка. Именно тези страници пораждаха в мен известно несъгласие с автора. Аз почти не помня старото, дореволюционно сибирско село. Но хората, дошли от онзи период на живота, години наред ме заобикаляха. От опита на собственото ми семейство и на родното ми село аз знаех много неща за онова дивашко и страшно време, което си отиде безвъзвратно, пометено от вихъра на социалистическата революция. А някои и други остатъци от онази епоха имах възможност да видя и сам. Пред очите ми двама сибирски кулаци нашибаха до кръв с ремъчни камшици един осемнадесетгодишен овчар само задето глутница вълци разкъсали няколко овце. Спомням си за един чудовищно див остатък от миналото през детството ми, който дълго се запази по нашите места: за юмручните боеве „махала срещу махала“, в които вземаха участие всички лица от мъжки пол „от малко до голямо“.

Помня как в разгара на такава схватка дотърчавах в къщата ни, която беше извън селото, разплакани жени и с рев молеха баща ми, ловец на мечки, който притежаваше рядка физическа сила: „Иди, Мокей Фролич, да ги укротиш тия побуяли, ще се избият.“ Спомням си как баща ми бавно се надигаше от пейката, слагаше си полушубката и

кожените ръкавици и в ролята на „съдия“ отиваше в селото да принуди „побуялите да се опомнят“.

И други диващини в живота по нашите места знаех. Но знаех и много друго, което някак се губеше, замаскираваше се в отделни произведения на Вячеслав Яковлевич. Думата ми е за самостоятелността на сибирския селянин, за която говореше на времето Владимир Илич Ленин.

Често пъти пред коварството на суровата сибирска природа можеше да се устои само с общи усилия, спазвайки правилото един за всички и всички за един. Например не бяха редки случаите, когато цялото село излизаше да изкоренява гората за нова орна земя. Всички до един излизаха на хайките за вълци. Този род ловуване може да се отнесе до известна степен към народните празненства. Всички се вдигаха — млади и стари, мъже и жени.

А колко храбри, безстрашни хора имаше в ловните сдружения, разпръснати из цялата необятна сибирска тайга!

Хората си оставаха хора. Дори в най-затъntenите селища се срещаха селяни и селянки, които възплътяваха в себе си народната мъдрост, с буден ум, които се обявяваха против диващината в бита.

Огромна роля в живота на сибирското селячество играеха тъмницата и политическото заточение. Известно е, че още декабристите, изгонени от самодържавието в Сибир, са допринесли до голяма степен за насаждане по тия места на интерес към просветата и културата, за внедряване на по-съвършени начини във воденето на стопанската дейност. Буквално се е търгувало с „тъмница“ и „заточение“ — научавали са чрез тях политическите новини, учили са се с тяхна помощ да четат и пишат, усвоявали са занаятите.

Когато социалната борба в Русия придобива характер на народна революция, сибирското селячество тръгва дружно след работническата класа и Болшевишката партия и във въоръжената борба с интервентите и буржоазията проявява чудеса от героизъм, устойчивост и преданост към идеите на новия живот.

Напълно възможно е, очаквайки от любимия писател повече показване на светлите страни, каквито е имало винаги в нашия живот в тайгата, да съм бил излишно пристрастен, както са пристрастни изобщо ревнителите на своите бащини места. Но все пак, очевидно, в моето критично чувство към писателя е имало известна обективна

истина. Едва по-късно, когато се запознах с литературата за Шишков, срещнах доста подобни упреци по адрес на писателя. Но което е особено важно — самият Вячеслав Яковлевич призна тая своя слабост и след първите публикации преработи някои неща, в които подчертава по-ярко значението на разумното начало. Характерна в това отношение е повестта „Виелица“. В отделни произведения (повестта „Ватага“) представата му примерно за партизанското движение като за стихийен бунт с присъщите му елементи на анархия остана непреодоляна докрай.

Като художник с огромна дарба Вячеслав Яковлевич го привличаха събития от живота, характерни с крупния мащаб на своя размах, с яростно нажежаване на страстите, със сложни обрати в съдбите на героите. Тази линия на развитие в неговото творчество, за щастие на цялата наша съветска литература, не се прекъсна с годините, а вървеше по възходяща и се увенча със създаването на произведения с неувяхваща сила, които влязоха в числото на бележитите завоевания на художествената литература.

Приятно ми е да отбележа, че радостите, които ми достави писателят Шишков на мене, един от милионите негови читатели, през годините на моята ранна младост, не бяха единствени. Целият мой по-късен живот сякаш се изпълваше от време на време с нови радости, които носеха художествените открития, направени от таланта на Шишков.

Доста години изминаха от първото прочитане на „Угрюм-река“, но и сега живо си спомням огромното, неописуемо впечатление от този роман. Това впечатление беше подобно на многоцветието, на играта на багрите, което се получава при слънчевото сияние в тайгата след продължително лошо време и те ослепява. Романът предизвика в мене чувство на възторг пред могъщата сила на дарбата, на изумление от работоспособността на писателя, посветил повече от петнадесет години на неуморен труд върху една тема, удивление от широките му познания (исторически, икономически, етнографски и т.н.), без които е невъзможно да бъде написан този сложен, многопланов роман.

„Угрюм-река“, като многоводния Байкал, е вместила в себе си хиляди рекички и поточета, които представляват най-различни страни от живота през времето, на което е посветена книгата.

„Угрюм-река“ — това е роман за Русия от най-сложния исторически период — периода на узряването на социалната революция у нас и нейното развитие. Романът е създаден в по-голямата си част върху материал от Сибир, в условията на който класовата борба, развивайки се по общите закони, имаше свое известно специфично своеобразие.

Безкрайно прав е К. А. Федин, който оцени „Угрюм-река“ като класическо произведение на руската литература. Такива книги са гордост за нашата художествена литература.

Влюбен в творчеството на Вячеслав Яковлевич, аз с напрегнат интерес и — без да крия — с тревога очаквах по-нататъшната дума на този бележит художник. Годините му вече не бяха малко. От историята на литературата ми беше известно, че някои писатели с годините губят своята творческа активност, по-малко пишат, а и да пишат, то често пъти значително по-слабо отпреди.

И ето научих, че Вячеслав Яковлевич работи над историческо повествование „Емелян Пугачов“. Първата ми реакция от това съобщение беше неблагоприятна за писателя. Мислех си с чувство на съжаление: „Защо ли се е захванал с тази тема?! Такъв талант! Вместо да преобръща каменните блокове на съвременността, да описва живота, хората ни, той отива в историята... Пък и малко ли писано има за нея?!“

Доста време измина оттогава. Новият роман не се появяваше. Като препрочитах или просто прелиствах томчетата на Шишков, неволно се спирах все на същата тревожна мисъл, която ме потискаше: „Къде, къде е този нов роман за Емелян Пугачов? Провал? Нима се изчерпа талантът на писателя?“

Никога няма да забравя първата си среща с „Емелян Пугачов“ на Шишков. Това стана неочаквано и при малко необикновени обстоятелства.

През 1938 година пътувах много из районите на Причулимие, за да събирам материал за втората книга на романа си „Строгови“. Бях погълнат от работата над продължението на романа и се връщах с интересен материал.

На гара Ижморка късно през нощта се качих в бързия влак Москва-Владивосток, който имаше престой на тази голяма гара само

две минути. Намерих във вагона свободна скамейка и уморен от безсънната нощ, почнах да се намествам за спане.

И изведнаж, като хвърлих око към отсрещната скамейка, видях наполовина пъхната под възглавницата на заспалия възрастен човек прегъната на две книга. За миг плъзнах поглед по няколкото реда, осветени от лампата на вагона, и разбрах с някакъв необяснимо сложен усет, че това е именно „Емелян Пугачов“ на Шишков.

За сън и дума не можеше да става. Но как да измъкна изпод главата на заспалия книгата? Да чакам до сутринта? Не, невъзможно е. Трябваше още сега да почна да чета новото произведение на Шишков. Опитах се някак поне за минута да прекъсна съня на моя съсед, почнах да кашлям, да шавам, да трополя с куфара. По едно време съседът ми поотвори малко очите си, явно разсърден за безпокойството. Това и чаках: „Може ли да взема книгата ви?“ Той нищо не отговори, само млясна с устни. Но и това ми беше достатъчно. Измъкнах книгата. Беше ленинградското списание „Литературный современник“. В него наистина бяха напечатани глави от „Емелян Пугачов“. Малко е да кажа само, че почнах да чета. След една-две минути аз се бях пренесъл съвсем в друга епоха и живеях вече във водовъртежа на събитията й.

Главите от новото голямо произведение на Вячеслав Яковлевич Шишков, станало връх в творчеството му, ми доставиха много радост.

„Емелян Пугачов“ стана крупно събитие в съветската литература. Да се изразя образно, сред обширното море на отечествената литература се издигна нова гигантска вълна, вместила в себе си народния живот, неговата необятна ширина, безкрайна дълбочина, вечната му младост.

Като четях „Емелян Пугачов“, имах чувството, че писателят е навлязъл в гъбините на народа. С мъдрия поглед на човек на новата, социалистическа епоха, той е съзрял зорко през вековете и десетилетията най-сложните плетеници на социалната борба, видял е в облика на простия руски селянин — „мужика“ — сила, способна да движи напред и преустройва самия живот. И отново си спомних първите разкази и очерци на Шишков за сибирското село, повестите му за гражданската война, търсенията му в изображението на характера на народната маса, неизбежните в подобни случаи провали и несполуки, завоевания и победи в този път. И стана съвсем ясно, че без

тази дългогодишна, трудна работа той не би успял да преоре в „Емелян Пугачов“ цели пластове от народния живот, да ги изобрази така.

Никога не съм виждал Вячеслав Яковлевич, но неговият глас, глас на истински народен художник съм чувал винаги: в детството и в младостта си, през годините на социалистическото преобразование на Родината, в годините на смъртоносната битка с германския фашизъм. Този глас винаги е прониквал чак до сърцето ми, стоплял е душата ми, подсилвал е енергията ми, зовял е все напред и напред. Той и сега звучи непрестанно, като жив.

Прелиствам отново и отново тома съчинения на Вячеслав Яковлевич. Неоценимо, изумително съкровище! Дълбок поклон и гореща благодарност на тебе, мой роден руски народ, загдето даде на хората, на човечеството, на бъдещето такъв изключителен чародей на художественото слово като Вячеслав Шишков!

(Издателство „Прогрес“. 1976 г.)

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.